

**BANKACILIK SEKTÖRÜNDE MENKUL DEĞERLERİN TMS 39
STANDARDINA UYGUN OLARAK MUHASEBELEŞTİRİLME
İŞLEMLERİNDE ORTAYA ÇIKAN FARKLARIN TESPİTİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

***THE BANKING SECTOR OF SECURITIES TO A STANDARD IAS
39 ACCOUNTING TRANSACTIONS A STUDY ON THE
IDENTIFICATION OF EMERGING DIFFERENCE***

Öğr. Gör. Serkan ÖZDEMİR*
Doç. Dr. Cemal ELİTAŞ**

Öz

Bu çalışmanın amacı, bankaların portföyünde elde tutma amacına göre Vade Sonuna Kadar Elde Tutma - Satış amaçlı bulunabilecek menkul değerlerin alış-değerleme-satış işlemlerinin muhasebeleştirme farklarını, Tekdüzen Hesap Prensipleri ve TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standardı şartlarına uygun olarak ortaya koymaktır. Bu amaçla, gerçek değer muhasebesinin önemi vurgulanarak, bankalarda menkul değerlerin elde tutulma amaçları doğrultusunda ortaya çıkan muhasebeleştirme farklılıkları, örnek uygulamalarla ortaya konmaktadır.

Anahtar Sözcükler: TMS 39, Gerçek Değer Muhasebesi, Banka Muhasebesi

Abstract

The purpose of this study, according to the purpose of holding the portfolio of banks to the End of Term Retention - Sales of securities can be found for purchase, valuation, retail operations, accounting differences, Uniform Accounting Principles and IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement in accordance with the terms set forth. For this purpose, with emphasis on the importance of real-value accounting, banks, securities that is retained for the purposes of the accounting differences, are set out sample applications.

* Pamukkale Üniversitesi Buldan Meslek Yüksekokulu

** Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölüm

Key Words: TMS 39, Real Value Accounting, Bank Accounts

1. GİRİŞ

Bankacılık alanında muhasebeye yönelik ilk düzenleme, Türkiye Bankalar Birliği(TBB)'nin 1962 yılında, kredi talep edenlerin düzenleyecekleri tip bilanço ve gelir tablosu formatlarını yayınlamasıdır. 1986 yılında yine TBB tarafından hazırlanan, “Bankalar İçin Tekdüzen Hesap Planı” uygulamaya konulmuştur. 1999 yılında yürürlüğe giren 4389 Sayılı Bankalar Kanunu ile, bankaların faaliyetlerine ilişkin işlemleri düzenlemek üzere, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu(BDDK) kurulmuştur (Çiftçi, 2007, 3). Bankaların uygulayacağı muhasebe temel ilke ve standartlar BDDK tarafından belirlenmektedir. Banka hisseleri bir borsada işlem görüyor olsa bile, bankalar için Sermaye Piyasası Kurulu(SPK) tarafından Muhasebe Standartları Tebliği ile düzenlenen standartlar değil, buna göre daha özel bir düzenleme niteliğini haiz olan BDDK tarafından belirlenen standartlar uygulanmaktadır (Doğru, 2007, 49).

BDDK tarafından yapılan ilk düzenleme, Türkiye’de faaliyet gösteren bütün bankaların muhasebe sistemine ilişkin esas ve ilkelerin belirlenmesi amacıyla “Muhasebe Uygulama Yönetmeliği”ni ve buna bağlı olarak uluslararası muhasebe standartlarını esas alan 19 adet muhasebe tebliğinin 22/06/2002 tarihli 24793 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmasıdır. Daha sonrasında ise, “Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu(TMSK) tarafından yayınlanan tüm Türkiye Muhasebe Standartlarının uygulanacağı” ibaresi 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 37. maddesine ilave edilmiştir.

BDDK bu düzenlemeler sonrasında, 01/11/2006 tarihli ve 26333 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Bankaların Muhasebe Uygulamalarına ve Belgelerin Saklanması İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile, 2002 yılında yapılan düzenlemeleri yürürlükten kaldırılmış ve bazı hususlar istisna olmak üzere, bankaların muhasebe işlemlerinde TMSK tarafından yayınlanan Türkiye Muhasebe Standartlarının(TMS) esas alınacağı kabul edilmiştir. Bu çerçevede Satılmaya Hazır Menkul Değerlerin(SHMD) alımı, değerlemesi ve bilanço dışı bırakılma şartları TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçmeye İlişkin Türkiye Muhasebe Standardında belirlenmiştir.

Çalışmanın amacı, bankaların portföyünde elde tutma amacına göre

Vade Sonuna Kadar Elde Tutma - Satış Amaçlı Bulunabilecek Menkul Değerlerin alış – değerlendirme – satış işlemlerinin muhasebeleştirme farklarını, Tekdüzen Hesap Prensipleri ve TMS 39 standardın şartlarına uygun olarak ortaya koymaktır.

2. TMS 39 FİNANSAL ARAÇLAR: MUHASEBELEŞTİRME VE ÖLÇME STANDARDI KAVRAMLARI

1980’li yıllarda Amerika’da, değerlendirme işlemlerini tarihi maliyet yöntemini esas alarak yapan birçok bankanın, gerçek net değerinin finansal tablolarda görüldüğünden daha az olduğu ve bu durumun yatırımcıları yanılttığı tespit edilmiştir. Bu sebeple gerçek değeri esas alan değerlendirme işlemleri ve muhasebesi ihtiyacı ilk olarak Amerika’da ve banka sektöründe ortaya çıkmıştır (Barth, 1995, 578). Gerçek değeri esas alan muhasebe işlemlerinin standartlara ilk girişi, FASB (Financial Accounting Standards Board) tarafından 1991’de yayınlanan SFAS 107 “Menkul Değerlerin Gerçek Değerleri İle Sunulması” ve 1994’de yayınlanan SFAS 119 “Menkul Değerlerin ve Türev Menkul Değerlerin Gerçek Değerleri İle Sunulması” standartları ile gerçekleşmiştir. IASB ile FASB yakınsama çalışmaları sonucunda SFAS 107 ve SFAS 119 standartları birleştirilerek oluşturulan UMS 39 “Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme” standardı, IASB tarafından 2003 yılında yayınlanmıştır (Landsman, 2005, 4-7). IASB son olarak IFRS 9 “Finansal Araçlar” standardını, UMS 39 standardının yerine kullanılması amacıyla Kasım-2009’da yayınlamıştır.

Türkiye’de muhasebe standartları TMSK tarafından belirlenmekte, ancak Sermaye Piyasası Kanunu’na tabi şirketler için Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), bankalar için BDDK farklı muhasebe standartları belirleyebilmektedir. TMSK, Avrupa Birliği gibi IASB(International Accounting Standards Board) tarafından çıkarılan Uluslararası Muhasebe Standartlarını (UMS) Türkçeleştirerek, Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) olarak, 31/12/2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemleri için uygulanmak üzere, 31/03/2006 tarih ve 26125 sayılı Resmi Gazetede yayınlamıştır. Bu çerçevede TMSK, “Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçmeye İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 39) Hakkında Tebliğ Sıra No: 41” ile UMS 39’u aynen kabul etmiştir. Bu konuda TMSK son olarak,

31.12.2012’de yürürlüğe girecek, Finansal Araçlar (TFRS 9) standardını 172 nolu Tebliğ ile 27 Nisan 2010 tarih ve 27664 sayılı Resmi Gazete’de TMS 39 standardının yerine kullanılması amacıyla yayınlamıştır. İlgili standardın uygulamaya geçişinin ileri bir tarihte olması ve BDDK’nın bu konuda herhangi bir çalışma yapmaması sebebiyle, çalışmanın diğer aşamalarında sadece TMS 39 standardına atıfta bulunulacaktır.

TMS 39 standardının banka muhasebesine getirmiş olduğu en önemli değişiklik Gerçek Değer Muhasebesidir. Geleneksel muhasebe sürecinde en temel muhasebe yaklaşımı, Tarihi Değer Muhasebesidir. Bu yaklaşıma göre, varlıklar genelde tarihi maliyet değerleri üzerinden değerlemeye tabi tutularak, yine tarihi maliyet değerleri ile bilançoda takip edilmeye devam edilir. Bu yaklaşımda, tarihi maliyet değeri ile bilançoda görünen ve değerlendirilmiş olan varlıklar, çoğu zaman gerçeği göstermekte yetersiz kalmaktadır. Bu eksikliği gidermek amacıyla önerilen, gerçek değeri esas alan değerlendirme işlemleri sonucu ortaya çıkan bilançolar da, varlıklar gerçek değerleri ile gösterilebilmektedir.

TMS 39’ yapılan değişiklikler yürürlükteki mevzuata da uyarlanmıştır. Vergi Usul Kanunu Madde 279’da yapılan son değişikliğe göre, menkul kıymetlerin değerlendirme esasları aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

Hisse senetleri ile fon portföyünün en az yüzde 51’i Türkiye’de kurulmuş bulunan şirketlerin hisse senetlerinden oluşan yatırım fonu katılma belgeleri alış bedeliyle, bunlar dışında kalan her türlü menkul kıymet borsa rayici ile değerlendirilir. Borsa rayici yoksa veya borsa rayicinin muvazaalı bir şekilde oluştuğu anlaşılırsa değerlemeye esas bedel, menkul kıymetin alış bedeline vadesinde elde edilecek gelirin(kur farkları dahil) iktisap tarihinden değerlendirme gününe kadar geçen süreye isabet eden kısmının eklenmesi suretiyle hesaplanır. Ancak, borsa rayici bulunmayan, getirisi ihraç edenin kâr ve zararına bağlı olarak doğan ve değerlendirme günü itibariyle hesaplanması mümkün olmayan menkul kıymetler, alış bedeli ile değerlendirilir.

TMSK tarafından uluslararası muhasebe standartlarının çevirisi sırasında, yerleşmiş bazı muhasebe kavramlarının gereksiz yere değiştirildiği ve bu değişikliğin uygulamada bazı sorunlar yaratacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede, bu çalışmada “rayiç değer” denilen her ifade “gerçeğe uygun değer”, “iskonto edilmiş bedel” denilen her ifade “itfa edilmiş maliyet” terimine karşılık olarak kullanılacaktır.

TMS 39 standardının uygulamalarını daha iyi anlayabilmek için çalışmamızda kullanılan bazı kavramlar detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.1 Gerçeğe Uygun Değer

Karşılıklı pazarlık ortamında, bilgili ve istekli gruplar arasında bir varlığın el değiştirmesi ya da bir borcun ödenmesi durumunda ortaya çıkması gereken tutardır (TMS 39, 7).

Gerçeğe uygun değer tanımı “piyasa değerine getirme” çağrışımı yaparsa da; UFRS (Uluslararası Finansal Raporlama Standartları) ve ilgili literatür incelendiğinde gerçeğe uygun değer “piyasa değerine getirme” ölçüsü olmadığı görülmektedir. Çünkü gerçeğe uygun değer piyasa dışı unsurları da içeren, bir tarafta aktif bir piyasada açıklanan fiyatlar gibi yüksek seviyeli “piyasa değerine getirme” girdilerinden, diğer yanda işletmeye özgü “temsili” değerlere uzanan geniş bir yelpazesi vardır (Doğan, Tanç ve Tanç, 2008, 457).

Gerçeğe uygun değer yaklaşımının muhasebe standartlarında yer alması, 1980’li yıllarda ABD’de yaşanan Saving-Loans Krizi ile ortaya çıkmıştır. Bu tarihlerde bankalar varlıklarını piyasa fiyatı ile değerlendiklerinden, güçlü finansal yapıya sahip olduklarını göstermek için, tarihi maliyetle kaydedilmiş finansal varlıklarını piyasa fiyatı ile satıp, raporlanacak öz kaynaklarını arttırarak bilançolarını manipüle edebiliyorlardı. Bu uygulamaların, banka bilançolarının kalitesini bozması standart hazırlayıcılarını arayışlara sevk etmiş olup bu doğrultuda, FASB finansal varlık ve yükümlülükler ile ilgili olarak gerçeğe uygun değer kavramını geliştirmiştir. FASB piyasa fiyatını esas alarak hazırlanacak bilançoların, bankaların finansal yetersizliklerini ortaya koyabileceğini belirleyerek, tüm bankaların finansal varlıklarını gerçeğe uygun değer ile değerleyip raporlamasını önermiştir (Özkan ve Terzi, 2009, 15).

Gerçeğe uygun değer yaklaşımı Uluslararası Muhasebe Standartları’na ilk olarak 1982 yılında çıkarılan “UMS 20 Devlet Teşvik ve Yardımları” standardı ile girmiştir. Bundan sonra çıkarılan birçok standartta gerçeğe uygun değer yaklaşımı ile ilgili açıklamalara yer verilse de, son çıkartılan standartlarda (UMS 39, 40, 41, UFRS 2, 3, 5, 6, 7) gerçeğe uygun değer yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. IASB’ın yayınladığı son

standartlar ve yaptığı çalışmalar incelendiğinde, birçok standartta varlık ve yükümlülükler ile ilgili olarak gelecekteki ekonomik fayda ve beklenen nakit çıkışı ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Aslında gelecekteki işlemler, kayıt ve değerlemenin özünü oluştururlar. Bu çalışmalar sonucunda, muhasebenin bugün için geldiği noktada, tarihi maliyet ve geçmiş olaylar yerine, gelecekteki olaylar ve piyasa fiyatı (gerçeğe uygun değer) üzerinde bir odaklanma gözlenmektedir. Halen yürürlükte olan uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartlarının büyük bölümünde varlık veya yükümlülüklerin değerlendirilmesinde gerçeğe uygun değer, kısmen veya tamamen kullanılmaktadır (Tokay, Deran ve Aktaş, 2005, 104).

Gerçeğe uygun değer muhasebesinin uygulanmasında gerçeğe uygun değerlerin belirlenmesi için üç ölçüt kullanılmaktadır (Özkan ve Terzi, 2009, 15):

a) Gerçeğe uygun değer olarak giriş değerinin kullanılması: Bu yöntemde, varlıklar yerine koyma maliyeti ile yeniden değerlemeye tabi tutulur ve varlık cari maliyetleri üzerinden kaydedilerek gelir tablosu gerçekleşmemiş kazanç ve kayıplar dikkate alınarak düzenlenir.

b) Gerçeğe uygun değer olarak çıkış değerinin kullanılması: Varlık ve yükümlülükler, her dönem cari satış fiyatları üzerinden değerlendirilir ve gerçekleşmemiş kazanç ve kayıplar, kapsamlı gelirin bir parçası olarak raporlanır.

c) Gerçeğe uygun değer olarak karma yöntemin kullanılması: Bu yöntem, farklı zamanlarda aynı varlık ve yükümlülükler için, tarihi maliyet ile birlikte alternatif olarak uygulanır. Muhasebeleştirme öncelikli olarak tarihi maliyet üzerinden yapılır; fakat gerçeğe uygun değer belirli durumların varlığı halinde uygulanır. Örneğin, varlıkların tarihi maliyet bedeli üzerinden muhasebeleştirilmesine karşın değer düşüklük testine tabi tutulması, şerefiyenin hesaplanması ve dağıtımı gibi. Yani gerçeğe uygun değer, tarihi maliyet muhasebesi verilerinden hareketle belirlenmektedir.

Aktif bir piyasada kayıtlı bir fiyatın varlığı, gerçeğe uygun değerlerin iyi göstergesidir. Finansal araca ilişkin aktif bir piyasanın bulunmaması durumunda, işletme, gerçeğe uygun değeri bir değerlendirme yöntemi kullanmak suretiyle belirler. Değerleme yöntemi kullanmanın amacı, normal iş koşulları çerçevesinde karşılıklı pazarlık ortamında, bilgili ve istekli taraflar arasında ölçüm günü itibarıyla gerçekleştirilen bir piyasa işleminde

İlgili finansal aracın fiyatının ne olacağının tespit edilmesidir. Söz konusu değerlendirme yöntemleri; bilgili ve istekli taraflar arasında karşılıklı pazarlık ortamında son dönemlerde gerçekleştirilen piyasa işlemlerinin (eğer varsa) kullanılmasını, büyük ölçüde aynı olan başka bir finansal araca ilişkin gerçeğe uygun değer referans olarak alınmasını, iskonto edilmiş nakit akışı analizlerini ve opsiyon fiyatlama modellerini içerir. Bir aracın fiyatını belirlemek amacıyla piyasa katılımcıları tarafından yaygın olarak kullanılan bir değerlendirme yönteminin bulunması ve söz konusu yöntemin piyasada fiilen gerçekleştirilen işlemlerine ilişkin güvenilir fiyat tahminleri sağladığının kanıtlanması durumunda, işletme bu değerlendirme yöntemini kullanır. Seçilen değerlendirme yönteminde piyasa girdileri azami ölçüde dikkate alınır ve işletmeye özgü girdilere mümkün olduğunca az yer verilir. Söz konusu yöntem, fiyatın belirlenmesi sırasında piyasa katılımcıları tarafından dikkate alınacak bütün etkenleri içerir ve finansal araçların fiyatlandırılması ile ilgili genel kabul gören iktisadi yöntemlerle de tutarlılık gösterir. İşletme, periyodik olarak, seçilen değerlendirme yönteminin etkinliğini gözden geçirir ve söz konusu yöntemin geçerliliğini aynı araçla ilgili gözlemlenebilen cari piyasa işlemlerinde oluşan veya mevcut piyasa verilerinden elde edilen fiyatları kullanmak suretiyle değerlendirir (TMS 39, 34-35).

2.2. İtfa Edilmiş Maliyet

Finansal varlık veya finansal borcun ilk muhasebeleştirme sırasında ölçülen değerinden anapara geri ödemeleri düşüldükten, anılan ilk tutar ile vadedeki tutar arasındaki farkın etkin faiz yöntemi kullanılarak hesaplanan birikmiş itfa payı düşüldükten veya eklendikten ve değer düşüklüğü ya da tahsil edilememe durumuna ilişkin her türlü indirimin yapılmasından (doğrudan doğruya veya bir karşılık hesabı kullanılarak) sonra geriye kalan tutardır (TMS 39, 7).

2.3. Etkin Faiz Yöntemi

Finansal varlık veya borcun (veya bir finansal varlık veya borç grubunun) itfa edilmiş maliyetlerinin hesaplanması ve ilgili faiz gelir veya giderlerinin ilişkili olduğu döneme dağıtılması yöntemidir (TMS 39, 7).

Etkin faiz oranı; finansal aracın beklenen ömrü boyunca veya uygun

olması durumunda daha kısa bir zaman dilimi süresince yapılacak gelecekteki tahmini nakit ödeme ve tahsilâtlarını tam olarak ilgili finansal varlık veya borcun net defter değerine indirgeyen orandır. Etkin faiz oranının hesaplanması sırasında, işletme, gelecekteki kredi zararlarını dikkate almaksızın, ilgili finansal aracın sözleşmeye bağlı tüm koşullarını (örneğin peşin ödeme, alım opsiyonu ve benzeri opsiyonlar) göz önünde bulundurmak suretiyle nakit akışlarını tahmin eder. Bu hesaplama, etkin faiz oranının bir parçası olan ve sözleşmenin tarafları arasında ödenen veya alınan tüm masraf ve puanlar ile işlem masraflarını ve diğer her türlü prim ve iskontoyu içerir. Benzer nitelikteki finansal araç grubuna ait nakit akışlarının ve beklenen ömrün güvenilir bir şekilde tahmin edilebileceği varsayılır. Ancak, ilgili finansal araca (veya finansal araç grubuna) ait nakit akışlarının ve beklenen ömrün güvenilir bir şekilde tahmin edilmesinin mümkün olmadığı bazı ender durumlarda, işletme, ilgili finansal aracın (veya finansal araç grubunun) sözleşme süresinin tamamında gerçekleşmesi öngörülen sözleşmeye bağlı nakit akışlarını kullanır (TMS 39, 7).

2.4. Menkul Değerlerin Dönem Sonu Değerlemesi

TMS 39 standardı şartlarına göre, bankaların varlıkları arasında elde tutma amacına göre iki tür menkul değer bulunabilmektedir. Bunlar “Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerler” ve “Satılmaya Hazır Menkul Değerler(SHMD)”dir.

Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerlerin dönem sonu değerlendirme işlemleri İtfa Edilmiş Değer(İskonto Edilmiş Değer) dikkate alınarak yapılır. Dönem sonunda hesaplanan itfa edilmiş menkul kıymet değerinden, menkul kıymetin elde etme maliyeti çıkarıldıktan sonra ortaya çıkan olumlu veya olumsuz farklar ilgili Kâr /Zarar hesaplarına aktarılır.

TMS 39 standardının şartları uyarınca SHMD’lerin dönem sonu değerlendirme işlemleri hesaplanan Gerçeğe Uygun Değer esas alınarak, İtfa Edilmiş Maliyet Değeri ve Elde Etme Maliyetinin karşılaştırılması sonucu gerçekleştirilir. Ortaya çıkan farklar duruma göre ilgili Kâr /Zarar hesaplarına veya özkaynak hesaplarına aktarılır.

Sonuç olarak Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerlerin değerlendirme işlemlerinde İtfa Edilmiş Değer, SHMD’lerin değerlendirme işlemlerinde ise Gerçeğe Uygun Değer esas alınmalıdır.

2.5. Elde Etme Maliyeti (Tarihi Maliyet)

Elde etme maliyeti, finansal tablolara alınma koşullarını taşıyan varlıkların oluştuğu tarihteki ödenen veya ödenecek nakit ve nakit benzerleri ile ölçülmesidir. Varlıkların elde etme maliyeti, edinildikleri tarihte satın almak, imal veya inşa etmek ve söz konusu varlıkların işletme amaçları çerçevesinde kullanılabilir hale getirmek için ödenen nakit ve nakit benzerleri ile verilen diğer varlıkların değeri ile ölçülür. Elde etme maliyeti, gerçekleşmiş olaylara ilişkin nesnel belgelere (fatura gibi) dayandığı için objektiftir, diğer bir ifadeyle subjektifliğe yer olmaksızın değerlendirme yapılmasını sağlar. Hesaplaması basittir ve anlaşılması diğer değerlendirme ölçütlerine göre daha kolaydır. Ayrıca, tarihi değerle değerlendirme, işletme yönetimine seçim ve takdir yetkisi vermediğinden, tarihi maliyet esas alınarak hazırlanan mali tabloların güvenilirliği daha fazladır ve daha az manipüle edilebilir. Ancak, varlıkların edinimi üzerinden zaman geçmesi nedeniyle değerlerinde enflasyon veya diğer nedenlerle ortaya çıkan artış veya azalışlar, bu değerlendirme ölçütünde dikkate alınmadığından, ekonomik değerlerini yansıtmaz. Bu durumda, finansal tablo kullanıcılarının, işletmelerin finansal durum ve faaliyetleri ile ilgili gerçek bilgilere ulaşmalarını güçleştirir (Sayar, 2-3).

2.6. Muhasebe İşlemlerinde Kullanılacak Banka Muhasebesi Hesapları

Yapılan muhasebe işlemlerinin daha rahat anlaşılabilmesi için kullanılacak banka muhasebesi hesapları ve kısaca tanımları aşağıda belirtilmiştir.

016 VADESİ GELMİŞ MENKUL DEĞERLER

Alım-Satım Amaçlı Menkul Değerler hesabına bağlı yardımcı hesapların borcu ile ödenerek cüzdana alınmış borçlanma senetleri ile borçlanma senetleri ve hisse senetleri kuponlarından vadesi gelmiş bulunanların tahsil edilmesi amacıyla kullanılan bir bilanço hesabıdır.

038 MENKUL DEĞERLER DÜŞÜŞ KARŞILIĞI

Alım satım amaçlı menkul değerler ile satılmaya hazır menkul değerlerin değerlendirilmiş tutarlarının kayıtlı değerlerinden veya daha önceki değerlendirilmiş tutarlarından (fiyatlarından) düşük olması durumunda ortaya çıkan değer düşüşlerinin kaydedildiği bir bilanço hesabıdır.

222 DİĞER FAİZ VE GELİR REESKONTLARI

Dönem kârını ilgilendirdiği halde, henüz tahsil edilmemiş bulunan menkul değerler ve zorunlu karşılıklar faiz gelir reeskontları ile türev finansal araçların faiz, gelir ve kur reeskontlarının kaydedildiği bir bilanço hesabıdır.

414 SERMAYE YEDEKLERİ

Hisse senedi ihraç primleri, iptal edilen ortaklık payları ve yeniden değerlendirme değer artışları gibi sermaye hareketleri dolayısıyla ortaya çıkan ve bankada bırakılan tutarların izlendiği Pasif karakterli bir bilanço hesabıdır.

580 MENKUL DEĞERLERDEN ALINAN FAİZLER

Alım-satım amaçlı, satılmaya hazır ve vadeye kadar elde tutulacak menkul değerlerden Türk parası olarak izlenenlerden ortaya çıkan faiz gelirlerinin kaydedildiği bir Gelir Tablosu hesabıdır.

750 SERMAYE PİYASASI İŞLEM KÂRLARI

Menkul değerlerin satışından ve türev finansal araçlardan doğan kârlar ile menkul kıymetlerin alım-satımı ile ilgili komisyon bedellerinin kaydedildiği bir Gelir Tablosu hesabıdır.

820 KARŞILIK ve DEĞER DÜŞME GİDERLERİ

- Menkul Değerler Değer Düşme Giderleri

Menkul değerlerin piyasa değerlerinin maliyet bedellerinin altına düşmesi sonucu doğan değer düşüklüğünün kaydedildiği bir Gelir Tablosu hesabıdır.

996 DİĞER NAZIM HESAPLARDAN ALACAKLAR

998 DİĞER NAZIM HESAPLARDAN BORÇLAR

Menkul Kıymetler Yatırım Fonunun Türk parası faaliyetlerinin izlendiği nazım hesaplardır.

3. MENKUL DEĞERLERİN MUHASEBE KAYIT UYGULAMALARI

TMS 39 standardına göre, bankaların varlıkları arasında elde tutma amacına göre iki tür menkul değer bulunabilmektedir. Bunlar “Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerler” ve “Satılmaya Hazır Menkul Değerler(SHMD)”dir. Bankalarda bu iki tür menkul kıymetin alış, değerlendirme ve satış işlemleri ve bu işlemlerin muhasebeleştirilmesi aşağıdaki şekillerde gerçekleşmektedir.

3.1. Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerler

Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerler standartta, sabit veya belirli ödemeleri ve vadesi olan, işletmenin vadeye kadar saklama niyeti ve kabiliyeti olan menkul değerler grubu olarak tanımlanmıştır. Tekdüzen Muhasebe Tebliğinde bu tür menkul değerlerin takibi “030 Alım Satım Amaçlı Menkul Değerler Hesabı”nda yapılmaktadır. Bankalar Birliği tarafından hazırlanan eğitim notlarında, 030 nolu hesabın adının TMS 39 standardı şartları uyarınca “Gerçeğe Uygun Değer Farkı Kâr /Zarar Yanıtılan Menkul Değerler Hesabı” olarak da kullanılabileceği tavsiyesinde bulunulmuştur (Yıldırım, 2008, 71).

Menkul değerler satın alındığında “Elde Etme Maliyeti” üzerinden hesabın borcuna, satıldığında ise yine “Elde Etme Maliyeti” üzerinden hesabın alacağına kaydedilir. Satış sonucu ortaya çıkan farklar ise ilgili Kâr / Zarar hesaplarına aktarılır. Ayrıca menkul değerler nominal değerleri üzerinden de nazım hesaplar yoluyla da izlenirler.

Dönem sonlarında ise menkul değerlerin “İtfa Edilmiş Maliyet Değerleri” hesaplanır ve “Elde Etme Maliyeti” ile karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan artış veya azalışlar, ilgili Kâr /Zarar hesaplarına aktarılır.

Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerlerinin alım, değerlendirme, faiz tahakkuku ve satış işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Örnek 1: X Bankası 20.03.2010 tarihinde nominal değeri 100.000 TL. olan Devlet Tahvillerini 75.000 TL. ödeyerek satın almıştır. Menkul değerler vadeleri sonuna kadar elde tutulmak amacıyla satın alınmıştır.

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
030 ALIM SATIM AMAÇLI MENKUL DEĞERLER İLGİLİ AKTİF VE PASİF HESAP	75.000.-	75.000.-
<u>996 DİĞER BİLANÇO DIŞI HES. ALACAKLAR</u> - Serbest Hisse Senedi ve Tahvil Cüzdanı	100.000.-	
<u>998 DİĞER BİLANÇO DIŞI HES. BORÇLAR</u> - Serbest Hisse Senedi ve Tahvil Verenler		100.000.-

Devlet tahvillerinin satın alma işleminde 030 nolu hesap gerçeğe uygun değer(satın alma bedeli) üzerinden borçlandırılırken, ilgili aktif veya pasif hesap alacaklandırılır. Ayrıca hazine bonolarının nominal değer üzerinden takibi için ilgili nazım hesaplara kayıtlar yapılır.

Örnek 2: 31.03.2010 tarihinde bankanın elinde bulunda tahvillerin itfa edilmiş değeri 85.000 TL. olarak hesaplanmıştır.

(Örneklere belirtilen İtfa edilmiş değerler tahmini olarak verilmiş olup, öncelikli amaç muhasebeleştirme işlemlerinin gösterilmesidir).

Hesaplanan değer artışı 10.000 TL.'dir. (85.000 TL. – 75.000 TL. = 10.000 TL.)

Yapılan değerlendirme sonucunda değerlendirilmiş tutar, kayıtlı bedelin üstünde olması durumunda ortaya çıkan olumlu fark, ilgili hesaba gelir kaydedilir.

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
<u>222 DİĞER FAİZ VE GELİR REESKONTLARI</u> - Alım Satım Amaçlı Menkul Değerler 580 MENKUL DEĞ. ALINAN FAİZLER	10.000.-	10.000.-

31.03.2010 tarihinde bankanın elinde bulunda tahvillerin itfa edilmiş değeri 70.000 TL. olarak hesaplanmıştır.

Hesaplanan değer azalışı 5.000 TL.'dir. (70.000 TL. – 75.000 TL. = - 5.000 TL.)

Yapılan değerlendirme sonucunda değerlendirilmiş tutar, kayıtlı bedelin altında olması durumunda ortaya çıkan olumsuz fark kadar değer düşüş karşılığı ayrılması gerekir.

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
<u>820 KARŞILIK ve DEĞER DÜŞME GİDERLERİ</u> - Menkul Değerler Değer Düşme Giderleri 038 MENKUL DEĞERLER DÜŞÜŞ KARŞ.	5.000.-	5.000.-

Örnek 3: Banka elinde bulunda tahvillerinin 15.04.2010 tarihi itibarıyla faiz tahakkuku 15.000 TL.'dir. (Muhasebe kaydı menkul değerlerin dönem sonu değerlemesi olumlu çıkma durumuna göre aşağıdaki kayıt gerçekleştirilecektir)

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
016 VADESİ GELMİŞ MENKUL DEĞERLER	15.000.-	
<u>222 DİĞER FAİZ VE GELİR REESK.</u>		10.000.-
- Alım Satım Amaçlı Menkul Değerler		
580 MENKUL DEĞ. ALINAN FAİZLER		5.000.-

Tahakkuk eden faiz tutarı öncelikle 016 nolu hesabın borcuna kaydedilir. Ardından daha önceki dönemde değer artışının kaydedildiği 022 nolu hesaptaki artış ters kayıt yoluyla kapatılır. Kayıt sonrası ortaya çıkan olumlu fark 580 nolu hesaba kaydedilir. Eğer tahakkuk eden faiz tutarı değer artışından az olsaydı, ortaya çıkan olumsuz fark ise 698 Nolu Verilen Diğer Faizler hesabının borcuna kaydedilir.

(Muhasebe kaydı menkul değerlerin dönem sonu değerlemesinin olumsuz çıkma durumuna göre aşağıdaki kayıt gerçekleştirilecektir)

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
016 VADESİ GELMİŞ MENKUL DEĞERLER	15.000.-	
038 MENKUL DEĞERLER DÜŞÜŞ KARŞILIĞI	5.000.-	
<u>820 KARŞILIK ve DEĞER DÜŞME GİD.</u>		5.000.-
- Menkul Değerler Değer Düşme Giderleri		
580 MENKUL DEĞ. ALINAN FAİZLER		15.000.-

Tahakkuk eden faiz tutarı öncelikle 016 nolu hesabın borcuna kaydedilir. Ardından önceki dönem sonu hesaplanan değer düşüklüğünün izlendiği 038 ve 820 nolu hesaplar ters kayıt ile kapatılır. Son olarak tahakkuk eden faiz gelir 580 nolu hesabın alacağına kaydedilir.

Örnek 4: Banka elinde bulunda tahvilleri vadesinden önce acil nakit ihtiyacı sebebiyle 01.04.2010 tarihinde 90.000 TL.'ye nakit olarak satılmıştır. (Muhasebe kaydı menkul değer in dönem sonu değerlemesi olumlu çıkma durumuna göre aşağıdaki kayıt gerçekleştirilecektir)

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
010 KASA	90.000.-	
030 ALIM SATIM AMAÇLI MENK. DEĞ.		75.000.-
<u>222 DİĞER FAİZ VE GELİR REESK.</u>		10.000.-
- Alım Satım Amaçlı Menkul Değerler		
750 SERMAYE PİYASASI İŞLEM KÂR.		5.000.-
<u>998 DİĞER BİLANÇO DIŞI HES. BORÇ.</u>	100.000.-	
- Serbest Hisse Senedi ve Tahvil Verenler		
<u>996 DİĞER BİLANÇO DIŞI HES. ALAC.</u>		100.000.-
- Serbest Hisse Senedi ve Tahvil Cüz.		

Satış işleminde öncelikle menkul değer in satış bedeli 010 nolu hesabın borcuna kaydedilir. Ardından menkul değer in takip edildiği 030 nolu hesaptan elde etme maliyeti ile çıkış yapılarak, daha önceki dönemde değer artışının kaydedildiği 222 nolu hesaptaki artış ters kayıt yoluyla kapatılır. Tüm bu işlemlerden sonrasında kalan menkul değer satış kârı 750 nolu hesabın alacağına kaydedilir. Son olarak menkul değer in takip edildiği nazım hesaplar ters kayıt ile kapatılır.

(Muhasebe kaydı menkul değer in dönem sonu değerlemesinin olumsuz çıkma durumuna göre aşağıdaki kayıt gerçekleştirilecektir)

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
010 KASA	90.000.-	
030 ALIM SATIM AMAÇLI MEN. DEĞ.		75.000.-
750 SERMAYE PİYASASI İŞLEM KAR.		15.000.-
038 MENKUL DEĞERLER DÜŞÜŞ KARŞILIĞI	5.000.-	
<u>820 KARŞILIK ve DEĞER DÜŞME GİD.</u>		5.000.-
- Menkul Değerler Değer Düşme Giderleri		
<u>998 DİĞER BİLANÇO DIŞI HES. BORÇ.</u>	100.000.-	
- Serbest Hisse Senedi ve Tahvil Verenler		
<u>996 DİĞER BİLANÇO DIŞI HES. ALAC.</u>		100.000.-
- Serbest Hisse Senedi ve Tahvil Cüzdanı		

Satış işleminde öncelikle menkul değerın satış bedeli 010 nolu hesabın borcuna kaydedilir. Ardından menkul değerın takip edildiği 030 nolu hesaptan elde etme maliyeti ile çıkış yapılarak, kalan menkul değer satış kârı 750 nolu hesabın alacağına kaydedilir. Sonrasında önceki dönem sonu hesaplanan değer düşüklüğünün izlendiği 038 ve 820 nolu hesaplar ters kayıt ile kapatılır. Son olarak menkul değerın takip edildiği nazım hesaplar ters kayıt ile kapatılır.

3.2. Satılmaya Hazır Menkul Değerler

Satılmaya Hazır Menkul Değerler(SHMD) standartta vade sonuna kadar elde tutulma amacı ve niyeti olmayan menkul değerler olarak tanımlanmıştır. Tekdüzen Muhasebe Tebliğinde bu tür menkul değerlerin takibi “032 Satılmaya Hazır Menkul Değerler” hesabında yapılmaktadır.

SHMD’lerin satın alınması halinde bu hesaba borç, satılmaları veya itfa edilmeleri halinde “Gerçeğe Uygun Değeri” üzerinden hesaba alacak kaydedilir. Aktif nitelikli bu hesapta, ilgili menkul değerler gerçeğe uygun değerleri üzerinden hareket görür. Ayrıca menkul değerler nominal değerleri üzerinden de nazım hesaplar yoluyla da izlenirler.

SHMD'ler, ilgili TMS 39 hükümleri çerçevesinde her dönemin sonunda değerlemeye tabi tutulur ve değerlendirme farkları ilgili özkaynak kalemlerine intikal ettirilir. SHMD'lerin etkin faiz oranı yöntemiyle hesaplanan itfa edilmiş bedelinden doğan farklar ise kar/zarar ile ilişkilendirilir. SHMD'lerin iskonto ve primleri, etkin faiz oranının hesaplanmasında dikkate alınarak faiz gelirinin bir parçası olarak gelir tablosuna yansıtılır (Yıldırım, 2008, 71).

SHMD'lerin alım, değerlendirme ve satış işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Örnek 1: X Bankası 10.02.2010 tarihinde nominal değeri 200.000 TL. olan Hazine Bonolarını 170.000 TL. ödeyerek satın almıştır. Menkul değerler satış amaçlı satın alınmıştır.

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
032 SATILMAYA HAZIR MENKUL DEĞ. İLGİLİ AKTİF VE PASİF HESAP	170.000.-	170.000.-
<u>996 DİĞER BİLANÇO DIŞI HES. ALAC.</u> - Serbest Hisse Senedi ve Tahvil Cüzdanı	200.000.-	
<u>998 DİĞER BİLANÇO DIŞI HES. BORÇ.</u> - Serbest Hisse Senedi ve Tahvil Verenler		200.000.-

Hazine bonosunun satın alma işleminde, 032 nolu hesap gerçeğe uygun değer(satın alma bedeli) üzerinden borçlandırılırken, ilgili aktif veya pasif hesap alacaklandırılır. Ayrıca hazine bonolarının nominal değer üzerinden takibi için ilgili nazım hesaplara kayıtlar yapılır.

Kayıttan da görüleceği üzere, SHMD'lerin alım işleminin muhasebeleştirilmesi ile Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerlerin alım işlemlerinin muhasebeleştirilmesi arasında varlık hesapları dışında bir fark yoktur.

Örnek 2: 10.02.2010 tarihinde satın alınmış olan hazine bonolarının 31.03.2010 tarihli değerlendirme işlemlerinin muhasebeleştirilmesi.

TMS 39 standardı uyarında SHMD'lerin dönem sonu değerlendirme işlemleri tespit edilen Gerçeğe Uygun Değer esas alınarak, İtfa Edilmiş Maliyet Değeri ve Elde Etme Maliyetinin karşılaştırılması sonucu gerçekleştirilir. Ortaya çıkan farklar duruma göre ilgili Kâr /Zarar hesaplarına veya özkaynak hesaplarına aktarılır. Dönem sonu değerlendirme işlemleri sonucunda ortaya çıkabilecek farklı durumlar aşağıda örneklendirilmiştir:

I. DURUM

31.03.2010 tarihi itibarıyla hazine bonolarının, itfa edilmiş maliyet değerinin 185.000 TL. ve gerçeğe uygun değerinin 190.000 TL. olduğu tespit edilmiştir. Hazine bonosunun elde etme maliyeti ise 170.000 TL.'dir.

Gerçeğe Uygun Değer > İtfa Edilmiş Maliyet Değeri > Elde Etme Maliyeti
190.000 TL. > 185.000 TL. > 170.000TL.

Böyle bir durumda yapılması gereken muhasebe kaydı da şöyledir:

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
<u>222 DİĞER FAİZ VE GELİR REESKONTLARI</u>	15.000.-	
- Alım Satım Amaçlı Menkul Değerler		
032 SATILMAYA HAZIR MENKUL DEĞERLER	5.000.-	
580 MENKUL DEĞ. ALINAN FAİZLER		15.000.-
414 SERMAYE YEDEKLERİ		5.000.-

Hazine bonosunun dönem sonu hesaplanan gerçeğe uygun değeri 190.000 TL. ve elde etme maliyeti ise 170.000 TL.'dir. Hazine bonosunun dönem sonu değer artışı 20.000 TL.'dir. Bu artışın 15.000 TL.'si (İtfa Edilmiş Maliyet Değeri - Elde Etme Maliyeti) 222 nolu hesabın borcuna karşılık, 580 nolu Kâr /Zarar hesabına aktarılır. Kalan değer (Gerçeğe Uygun Değer - İtfa Edilmiş Maliyet Değeri) 032 nolu hesapta aktifleştirilerek, 414 nolu özkaynak hesabına aktarılır.

SHMD'lerin dönem sonu değerlendirme işleminin muhasebeleştirilmesi ile Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerlerin dönem sonu değerlendirme işleminin muhasebeleştirilmesi arasındaki fark esas alınan değerlendirme yöntemidir. SHMD'lerin değerlendirme işlemlerinde Gerçeğe Uygun Değer, Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerlerin değerlendirme işlemlerinde ise İtfa Edilmiş Değer esas alınmaktadır. Yukarıda yapılan değerlendirme işlemi vadeye kadar elde tutma amacıyla alınmış bir menkul değer için yapılmış olsaydı, değer artışı (İtfa Edilmiş Maliyet Değeri - Elde Etme Maliyeti) 15.000 TL. olarak gerçekleşecekti ve tutar ilgili Kâr /Zarar hesabına yansıtılacaktı.

II. DURUM

31.03.2010 tarihi itibarıyla hazine bonolarının, itfa edilmiş maliyet değerinin 190.000 TL. ve gerçeğe uygun değerinin 185.000 TL. olduğu tespit edilmiştir. Hazine bonosunun elde etme maliyeti ise 170.000 TL.'dir.

İtfa Edilmiş Maliyet Değeri > Gerçeğe Uygun Değer > Elde Etme Maliyeti
190.000 TL. > 185.000 TL. > 170.000TL.

Böyle bir durumda yapılması gereken muhasebe kaydı da şöyledir:

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
<u>222 DİĞER FAİZ VE GELİR REESKONTLARI</u>	5.000.-	
- Alım Satım Amaçlı Menkul Değerler		
032 SATILMAYA HAZIR MENKUL DEĞERLER	15.000.-	
580 MENKUL DEĞ. ALINAN FAİZLER		5.000.-
414 SERMAYE YEDEKLERİ		15.000.-

Hazine bonosunun dönem sonu hesaplanan gerçeğe uygun değeri 185.000 TL., itfa edilmiş maliyet değeri 190.000 TL. ve elde etme maliyeti ise 170.000 TL.'dir. Kayıtta öncelikle gerçeğe uygun değer ile elde etme maliyeti arasındaki artış tutarı belirlenerek 032 nolu hesapta aktifleştirilerek, 414 nolu özkaynak hesabına aktarılır. Ardından itfa edilmiş maliyet

değeri ile gerçeğe uygun değer arasında artış tutarı belirlenerek 222 nolu hesabın borcuna karşılık, 580 nolu Kâr /Zarar hesabına aktarılır.

Yukarıda gerçekleşen değerlendirme işlemi vadeye kadar elde tutma amacıyla alınmış bir menkul değer için yapılmış olsaydı, değer artışı (İtfa Edilmiş Maliyet Değeri - Elde Etme Maliyeti) 20.000 TL. olarak gerçekleşecekti ve tutar ilgili Kâr /Zarar hesabına yansıtılacaktı.

III. DURUM

31.03.2010 tarihi itibariyle hazine bonolarının, itfa edilmiş maliyet değerinin 180.000 TL. ve gerçeğe uygun değerinin 165.000 TL. olduğu tespit edilmiştir. Hazine bonosunun elde etme maliyeti ise 170.000 TL.'dir.

İtfa Edilmiş Maliyet Değeri > Elde Etme Maliyeti > Gerçeğe Uygun Değer
180.000 TL. > 170.000 TL. > 165.000TL.

Böyle bir durumda yapılması gereken muhasebe kaydı da şöyledir:

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
<u>820 KARŞILIK ve DEĞER DÜŞME GİDERLERİ</u> - Menkul Değerler Değer Düşme Giderleri 038 MENKUL DEĞERLER DÜŞÜŞ KARŞILIĞI	5.000.-	5.000.-

Yukarıda tasvir edilen durum istisnai olarak faiz oranlarının ani olarak aşırı yükselmesi ile ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir durumda hazine bonosunun dönem sonu hesaplanan gerçeğe uygun değeri 165.000 TL., itfa edilmiş maliyet değeri 180.000 TL. ve elde etme maliyeti ise 170.000 TL.'dir. Değerleme işleminde gerçeğe uygun değer esas alınacağından, gerçeğe uygun değer ile elde etme maliyeti arasındaki değer azalış tutarı belirlenerek, değer düşüklüğü 820 nolu Kâr /Zarar hesabına yansıtılır.

SHMD'lerin dönem sonu değerlendirme işleminin muhasebeleştirilmesi ile Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerlerin dönem sonu değerlendirme işleminin muhasebeleştirilmesi arasındaki en önemli farklardan biri bu durumda ortaya çıkmıştır. SHMD olarak takip edilen hazine bonolarında gerçeğe uygun değer esas alınarak yapılan değerlendirme işleminde 5.000

TL.'lik değer düşüklüğü tespit edilmiş ve muhasebeleştirilmiştir. Fakat yapılan değerlendirme işlemi vadeye kadar elde tutma amacıyla alınmış bir menkul değer için yapılmış olsaydı, değerlendirme işlemine esas olarak itfa edilmiş maliyet değeri dikkate alınacak ve değer azalışı değil tam tersi (İtfa Edilmiş Maliyet Değeri - Elde Etme Maliyeti) 10.000 TL.'lik değer artışı tespit edilmiş olacaktır.

IV. DURUM

31.03.2010 tarihi itibarıyla hazine bonolarının, itfa edilmiş maliyet değerinin 165.000 TL. ve gerçeğe uygun değerinin 180.000 TL. olduğu tespit edilmiştir. Hazine bonosunun elde etme maliyeti ise 170.000 TL.'dir.

Gerçeğe Uygun Değer > Elde Etme Maliyeti > İtfa Edilmiş Maliyet Değeri
180.000 TL. > 170.000 TL. > 165.000 TL.

Böyle bir durumda yapılması gereken muhasebe kaydı da şöyledir:

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
032 SATILMAYA HAZIR MENKUL DEĞERLER 414 SERMAYE YEDEKLERİ	10.000.-	10.000.-

Yukarıda tasvir edilen durum istisnai olarak faiz oranlarının ani olarak aşırı düşmesi ile ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir durumda hazine bonosunun dönem sonu hesaplanan gerçeğe uygun değeri 180.000 TL., itfa edilmiş maliyet değeri 165.000 TL. ve elde etme maliyeti ise 170.000 TL.'dir. Değerleme işleminde gerçeğe uygun değer esas alınacağından, gerçeğe uygun değer ile elde etme maliyeti arasındaki değer artış tutarı belirlenerek 032 nolu hesapta aktifleştirilerek, 414 nolu özkaynak hesabına aktarılır.

SHMD'lerin dönem sonu değerlendirme işleminin muhasebeleştirilmesi ile Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerlerin dönem sonu değerlendirme işleminin muhasebeleştirilmesi arasındaki bir diğer önemli fark bu durumda ortaya çıkmıştır. SHMD olarak takip edilen hazine bonolarında gerçeğe uygun değer esas alınarak yapılan değerlendirme işleminde 10.000 TL.'lik değer artışı tespit edilmiş ve muhasebeleştirilmiştir. Fakat yapılan

değerleme işlemi vadeye kadar elde tutma amacıyla alınmış bir menkul değer için yapılmış olsaydı, değerlendirme işlemine esas olarak itfa edilmiş maliyet değeri dikkate alınacak ve değer artışı değil tam tersi (İtfa Edilmiş Maliyet Değeri - Elde Etme Maliyeti) 5.000 TL.'lik değer düşüklüğü tespit edilmiş olacaktır.

V. DURUM

31.03.2010 tarihi itibarıyla hazine bonolarının, itfa edilmiş maliyet değerinin 160.000 TL. ve gerçeğe uygun değerinin 165.000 TL. olduğu tespit edilmiştir. Hazine bonosunun elde etme maliyeti ise 170.000 TL.'dir.

Elde Etme Maliyeti > Gerçeğe Uygun Değer > İtfa Edilmiş Maliyet Değeri
170.000 TL. > 165.000 TL. > 160.000 TL.

Böyle bir durumda yapılması gereken muhasebe kaydı da şöyledir:

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
<u>820 KARŞILIK ve DEĞER DÜŞME GİDERLERİ</u>	5.000.-	
- Menkul Değerler Değer Düşme Giderleri		
038 MENKUL DEĞERLER DÜŞÜŞ KARŞILIĞI		5.000.-

Yukarıda tasvir edilen durum çok istisnai olmakla birlikte, oluşabilecek tüm değerlendirme işlemlerinin muhasebeleştirilmesi gereği düşünüldükçe işleme alınmıştır. Böyle bir durumda hazine bonosunun dönem sonu hesaplanan gerçeğe uygun değeri 165.000 TL., itfa edilmiş maliyet değeri 160.000 TL. ve elde etme maliyeti ise 170.000 TL.'dir. Değerleme işleminde gerçeğe uygun değer esas alınacağından, gerçeğe uygun değer ile elde etme maliyeti arasındaki değer azalış tutarı belirlenerek, değer düşüklüğü 820 nolu Kâr /Zarar hesabına yansıtılır.

Yukarıda gerçekleşen değerlendirme işlemi vadeye kadar elde tutma amacıyla alınmış bir menkul değer için yapılmış olsaydı, değer azalışı (İtfa Edilmiş Maliyet Değeri - Elde Etme Maliyeti) 10.000 TL. olarak gerçekleşecekti ve tutar aynı şekilde ilgili Kâr /Zarar hesabına yansıtılacaktı.

VI. DURUM

31.03.2010 tarihi itibarıyla hazine bonolarının, itfa edilmiş maliyet değerinin 160.000 TL. ve gerçeğe uygun değerinin 165.000 TL. olduğu tespit edilmiştir. Hazine bonosunun elde etme maliyeti ise 170.000 TL.'dir.

Elde Etme Maliyeti > İtfa Edilmiş Maliyet Değeri > Gerçeğe Uygun Değer
170.000 TL. > 165.000 TL. > 160.000 TL.

Böyle bir durumda yapılması gereken muhasebe kaydı da şöyledir:

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
<u>820 KARŞILIK ve DEĞER DÜŞME GİDERLERİ</u>	10.000.-	
- Menkul Değerler Değer Düşme Giderleri		
038 MENKUL DEĞERLER DÜŞÜŞ KARŞILIĞI		10.000.-

Yukarıda tasvir edilen durum çok istisnai olmakla birlikte, oluşabilecek tüm değerleme işlemlerinin muhasebeleştirilmesi gereği düşünülmüş ve işleme alınmıştır. Böyle bir durumda hazine bonosunun dönem sonu hesaplanan gerçeğe uygun değeri 160.000 TL., itfa edilmiş maliyet değeri 165.000 TL. ve elde etme maliyeti ise 170.000 TL.'dir. Değerleme işleminde gerçeğe uygun değer esas alınacağından, gerçeğe uygun değer ile elde etme maliyeti arasındaki değer azalış tutarı belirlenerek, değer düşüklüğü 820 nolu Kâr /Zarar hesabına yansıtılır.

Yukarıda gerçekleşen değerleme işlemi vadeye kadar elde tutma amacıyla alınmış bir menkul değer için yapılmış olsaydı, değer azalışı (İtfa Edilmiş Maliyet Değeri - Elde Etme Maliyeti) 5.000 TL. olarak gerçekleşecekti ve tutar aynı şekilde ilgili Kâr /Zarar hesabına yansıtılacaktı.

Örnek 3: X Bankası 10.04.2010 tarihinde Hazine Bonolarını 190.000 TL.'ye nakit olarak satmıştır. (Satış işlemi I. Durumda gerçekleştirilen dönem sonu işlemleri dikkate alınarak muhasebeleştirilecektir)

Açıklama	Borç Tutar	Alacak Tutar
010 KASA	190.000.-	
414 SERMAYE YEDEKLERİ	5.000.-	
032 SATILMAYA HAZIR MENKUL DEĞERLER		175.000.-
<u>222 DİĞER FAİZ VE GELİR REESKONTLARI</u>		15.000.-
- Alım Satım Amaçlı Menkul Değerler		
750 SERMAYE PİYASASI İŞLEMLERİ KÂRLARI		5.000.-
<u>998 DİĞER BİLANÇO DIŞI HES. BORÇLAR</u>	200.000.-	
- Serbest Hisse Senedi ve Tahvil Verenler		
<u>996 DİĞER BİLANÇO DIŞI HES. ALACAKLAR</u>		200.000.-
- Serbest Hisse Senedi ve Tahvil Cüzdanı		

* Bu kayıta hazine bonusunun Nisan ayında iskonto değeri üzerinden 10 günlük faiz geliri ihmal edilmiştir. Ayrıca 31.03.2010 tarihinde hesaplanan reeskontun ertesi gün ters kayıt yoluyla iptal edilmeyerek hesapta bırakıldığı varsayılmıştır.

Satış işleminde öncelikle menkul değer satış bedeli 010 nolu hesabın borcuna kaydedilir. Ardından menkul değer takip edildiği 032 nolu hesaptan dönem sonu değer artışı da dikkate alınarak çıkış yapılarak, artışın takip edildiği 414 nolu özkaynak hesabının borcuna kayıt yapılır. Sonrasında dönem sonunda hesaplanan itfa edilmiş değer takip edildiği 222 nolu hesabın alacağına kayıt yapılır. Son olarak satıştan elde edilen kâr 750 nolu Kâr /Zarar hesabına aktarılır. Ayrıca menkul değer nominal değer üzerinden takip edildiği nazım hesaplarda ters kayıt ile kapatılır.

Yukarıda gerçekleşen satış işlemi vadeye kadar elde tutma amacıyla alınmış bir menkul değer için yapılmış olsaydı, 030 nolu hesaptan çıkış, elde etme maliyeti üzerinden gerçekleşecekti. Diğer işlemlerde herhangi bir fark bulunmamaktadır.

4. SONUÇ

TMSK tarafından UMS 39 standardının Türkçeye çevrilmesi ile 31.03.2006 tarihinde yayınlanan TMS 39 standının banka muhasebesine getirmiş olduğu en önemli değişiklik “Gerçek Değer Muhasebesi”dir. Gerçek değeri esas alarak yapılan muhasebe işlemleri sonucu ortaya çıkan finansal tablolar, bankaların finansal yapısını ve değerini daha gerçekçi ve güncel göstermektedir. Bu durum yöneticilerin ve yatırımcıların doğru kararlar almasında da önemli katkılar sağlayacaktır. TMS 39 ile birlikte toplam 8 adet standartta gerçek değer muhasebesi ile ilgili çeşitli düzenlemelere rastlamak mümkündür.

Menkul değerler, bankaların varlıkları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Menkul değerleri elde tutma amacına göre “Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerler” ve “Satılmaya Hazır Menkul Değerler” olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. TMS 39 standardının şartları uyarınca Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerlerin dönem sonu değerlendirme işlemleri İtfa Edilmiş Değer dikkate alınarak, tarihi değer muhasebesine göre muhasebeleştirilir. Satılmaya Hazır Menkul Değerlerin dönem sonu değerlendirme işlemleri ise, Gerçeğe Uygun Değer dikkate alınarak gerçek değer muhasebesine göre muhasebeleştirilir.

Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerlerin takibi “030 Alım Satım Amaçlı Menkul Değerler Hesabı”nda yapılmaktadır. Menkul değer satın alındığında “Elde Etme Maliyeti” üzerinden hesabın borcuna, satıldığında ise yine “Elde Etme Maliyeti” üzerinden hesabın alacağına kaydedilir. Satış sonucu ortaya çıkan farklar ise ilgili Kâr /Zarar hesaplarına aktarılır. Dönem sonlarında ise menkul değerlerin “İtfa Edilmiş Maliyet Değerleri” hesaplanır ve “Elde Etme Maliyeti” ile karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan artış veya azalışlar, ilgili Kâr /Zarar hesaplarına aktarılır. Bu tür menkul değerler bilançoda “Elde Etme Maliyetleri” üzerinden takip edilir ve tüm bu işlemler tarihi değer muhasebesi prensipleri çerçevesinde gerçekleştirilir.

SHMD’lerin takibi “032 Satılmaya Hazır Menkul Değerler” hesabında yapılmaktadır. Menkul değer satın alındığında “Elde Etme Maliyeti” üzerinden hesabın borcuna, satıldığında veya itfa edildiğinde ise “Gerçeğe Uygun Değeri” üzerinden hesabın alacağına kaydedilir. Aktif nitelikli bu

hesapta, ilgili menkul değerler gerçeğe uygun değerleri üzerinden hareket görür. Menkul değerler TMS 39 hükümleri çerçevesinde her dönemin sonunda değerlemeye tabi tutulur ve değerlendirme farkları ilgili özkaynak kalemlerine intikal ettirilir. SHMD'lerin etkin faiz oranı yöntemiyle hesaplanan itfa edilmiş bedelinden doğan farklar ise kar/zarar ile ilişkilendirilir. SHMD'lerin iskonto ve primleri, etkin faiz oranının hesaplanmasında dikkate alınarak faiz gelirin bir parçası olarak gelir tablosuna yansıtılır. Bu tür menkul değerler bilançoda "Gerçeğe Uygun Değeri" üzerinden takip edilir ve tüm bu işlemler standardın önerdiği gerçek değer muhasebesi prensipleri çerçevesinde gerçekleştirilir.

5. KAYNAKÇA

Barth, M.E., Landsman, W.R. And Wahlen, J.M. (1995) "Fair Value Accounting: Effects on Banks' Earnings Volatility, Regulatory Capital, and Value of Contractual Cash Flows", **Journal Of Banking & Finance**, 19, 577-605.

BDDK (01.11.2006). **Bankaların Muhasebe Uygulamalarına Ve Belgelerin Saklanması İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik**. Ankara: Resmi Gazete (26333sayılı)

Çiftçi, Y. (2007) "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminden Bugüne Yapılan Muhasebe Düzenlemeleri", **II. Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalıştayı ve I. Muhasebe Tarihi Günleri**, 28-29 Haziran 2007, Giresun'da sunulan bildiri.

Doğan, A., Tanç, Ş.G. ve Tanç, A. (2008) "Makul Değer Muhasebesi ve İşletme Yönetimi Üzerine Etkileri", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 22, 1 (2008) : 453-473.

Doğru, H. (2007) "Basel II ve IAS 39 Muhasebe Standardı Çerçevesinde Menkul Kıymetleştirme İşleminin Türkiye'de Banka ve Diğer Kaynak Şirketlerin Bilanço ve Sermaye Yeterliliği Yükümlülüklerine Etkileri", **Bankacılar Dergisi**, 62 (2007) : 44-58.

Landsman, W. R. (2005) "Fair Value Accounting for Financial Instruments: Some Implications for Bank Regulation", Kenan-Flagler Business School University of North Carolina, Working Paper, Retrieved June 05, 2011, <http://www.cass.city.ac.uk/facfin/events/PastResearchSeminars/Various%202005/Landsman.pdf>.

Özcan, M. ve Terzi, S. (2009) “Gerçeğe Uygun Değer Ölçümünün Uluslararası Muhasebe Standartları Ve Amerikan Muhasebe Standartları (SFAS) Açısından İncelenmesi”, **Mali Çözüm** 92 (2009) : 10-23.

Sayar, A.R.Z., “Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Kapsamında Gayrimenkul (Taşınmaz) Değerlemesi”, 17 Ağustos 2011, http://www.tmsk.org.tr/makaleler/TMS%2016/UFRS_VE_TASINMAZ_DEGERLEMESI_%20Z_SAYAR.pdf

TMSK (03.11.2006). **Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçmeye İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı Tebliği(TMS 39: Sıra No:41)**. Ankara: Resmi Gazete (26335 sayılı)

TMSK (27.04.2010). **Finansal Araçlar Tebliği(TFRS 9: Sıra No:172)**. Ankara: Resmi Gazete (27664 sayılı)

Tokay, S.H., Deran, A. ve Aktaş, R. (2005) “Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarında Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımı ve Muhasebe Uygulamalarına Etkisi”, **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 7, 4 (2005) : 91-114.

Yıldırım, M. (2008) **Banka Muhasebesi**. [y.y.] : Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.